

УДК 37.013

Наталія Стеценко,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та психології
Херсонського державного університету

ПИТАННЯ ДИТЯЧОЇ РУЧНОЇ ПРАЦІ В КОНЦЕПЦІЇ ЕЛЕМЕНТАРНОЇ ОСВІТИ Й. Г. ПЕСТАЛОЦЦІ

У статті розкрито питання організації дитячої ручної праці та її впливу на процес навчання і виховання дитини в концепції елементарної освіти Й. Г. Песталоцці. Проаналізовано соціально-педагогічну спадщину педагога, яка являє собою сукупність ідей і досвіду його практичної діяльності, що суттєво вплинули на розвиток педагогічної науки та практики.

Ключові слова: елементарна освіта, дитяча праця, інтелектуальне, фізичне, моральне виховання.

В статье раскрываются вопросы организации детского ручного труда и его влияние на процесс обучения и воспитания ребенка в концепции элементарного образования И. Г. Песталоцци. Проанализированы социально-педагогическое наследие педагога, которая представляет собой совокупность идей и опыта его практической деятельности, которые существенно повлияли на развитие педагогической науки и практики.

Ключевые слова: элементарное образование, детский труд, интеллектуальное, физическое, нравственное воспитание.

The article deals with the issue of children of manual labor and its impact on learning and education of the child in the concept of elementary education of J. G. Pestalotstsi. It is analysed the social and educational heritage of the teacher, which is a set of ideas and experience of its practice, which significantly influenced the development of pedagogy and practice.

Key words: elementary education, child labor, intellectual, physical, moral education.

У сучасних умовах усе більше усвідомлюється істина, що основою прогресивного розвитку кожної країни і всього людства в цілому є сама людина, її моральна позиція, освіченість і професійна компетентність. Справа, дія, діяльність, праця займають особливе місце в її житті. Саме праця – цілеспрямована, соціально обумовлена діяльність людини, заснована на практичному освоєнні навколишнього світу – основа і духовного, і матеріального багатства. Вона сприяє фізичному, моральному, естетичному, екологічному, розумовому становленню особистості. Відомо, що правильно організована в дошкільному та шкільному віці дитяча ручна

праця – основа успішності розвитку особистості, яка надає можливість для її самореалізації, самовираження й самоствердження.

Вірне розуміння специфіки трудової діяльності та ролі праці в житті суспільства й кожної окремої людини формує моральний стрижень дитини, визначає ставлення підростаючих поколінь до власної праці, а також до предметів і цінностей, створених іншими людьми.

Раннє прилучення до посильної праці, залучення до занять творчою ручною працею має позитивний виховний вплив і готує дитину до подальшої навчальної й суспільної діяльності. Педагоги відзначають необхідність раннього початку трудового виховання дошкільників і молодших школярів вкупі зі знайомством із соціальною природою праці (Б. Ананьєв, А. Бондаренко, Р. Буре, В. Давидов, Я. Коломінський, Т. Маркова, В. Нечаєва, А. Усова та ін.)

У філософському аспекті питання трудового виховання досліджували Д. Дьюї, І. Кант, Т. Кампанелла, Т. Мор та ін.; проблеми впливу трудової діяльності на розвиток інтелектуальних і фізичних здібностей дитини вивчали психологи А. Леонт'єв, С. Рубінштейн, Д. Ельконін та ін.. Безумовно, питання трудового виховання, організації дитячої праці знайшли своє широке висвітлення й у науковому доробку зарубіжних і вітчизняних педагогів, починаючи від античності до сьогодення (Р. Оуен, Я.А. Коменський, Ж.Ж. Руссо, Й. Песталоцці, С. Шацький, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.).

В історії педагогіки дитячій праці, як значущому фактору розвитку та виховання, завжди приділялося особливе місце, вона розглядалася як органічна частина загальної освіти, без якої немислиме формування базових якостей особистості.

Методологічною основою наукових пошуків сучасних педагогів є історико-педагогічний досвід попередніх поколінь. На думку української письменниці, педагога Уляни Кравченко, слід «брати жменями з того, що предтечі, що попередні й сучасні нагромадили-зібрали», щоб рухатися невпинно вперед. Тому безцінним для нас є досвід відомих педагогів минулого щодо особливостей використання дитячої праці в педагогічних цілях.

Серед класиків зарубіжної педагогіки, які приділяли значну увагу питанням організації дитячої ручної праці, особливе місце посідає Йоганн Генріх Песталоцці (1746–1827). Видатний швейцарський педагог-демократ, гуманіст, теоретик народної школи досить високо оцінював роль дитячої праці у формуванні особистості дитини, багато писав про важливість ознайомлення дітей із різними професіями, поєднання навчання з продуктивною працею.

Метою статті є висвітлення питань організації дитячої ручної праці та її впливу на процес навчання й виховання дитини в концепції елементарної освіти Й. Г. Песталоцці.

Соціально-педагогічна спадщина Й. Песталоцці являє собою

сукупність ідей і досвіду його практичної діяльності, що суттєво вплинули на розвиток педагогіки як науки й практики. Вона знайшла відображення в літературних творах, щоденниках, звітах, листах, критичних статтях, автобіографічних творах Й. Песталоцці, а також у практичній діяльності та теоретичних поглядах його прихильників і послідовників. Важливе місце в соціально-педагогічній спадщині Й. Песталоцці посідає цілісна теорія елементарної освіти та її реалізація в дитячих закладах (установа для бідних у Нейгофі (1774–1780 рр.), притулок для сиріт у Станці (1798–1799 рр.), інтернати у Бургдорфі (1800–1804 рр.) та Івердоні (1805–1825 рр.)).

Саме в цих закладах діти бідняків одночасно виховувалися, навчалися й займалися працею в сільському господарстві, вчилися прясти й ткати. Й. Песталоцці першим запропонував навчання і трудову діяльність дітей здійснювати одночасно. Про досвід такої організації роботи школи він написав у творах: «Як Гертруда вчить своїх дітей» і «Лінгард і Гертруда». Працю Й. Песталоцці розглядав як найважливіший засіб виховання й розвитку людини. Він вважав, що труд розвиває не лише фізичні сили, а й розум, а також формує моральність. Праця, якою займалися вихованці Й. Песталоцці, була не просто «ручною працею», якою захоплювалася тогочасна педагогіка, що полягала у вирізуванні ложок для соусників і підставок під годинники. Діти виконували всі роботи, необхідні для їх існування, роботи, користь і необхідність яких були для них очевидними, а тому виконувалися вони дружно й весело. Вони готували собі їжу, ремонтували одяг, рубали дрова, топили піч, носили воду, підтримували чистоту та порядок у домі та ін. Працюючи, діти сприймали трудову діяльність як необхідний елемент їх існування, разом із тим, вони здобували ряд практичних навичок, які мали позбавити їх від безпорадного становища в житті й зробити їх корисними членами суспільства. Таким чином відбувалася соціалізація дітей, підготовка їх до майбутнього дорослого життя.

Важливою складовою елементарної освіти Й. Песталоцці є «елементарна інтелектуальна освіта, метою якої є правильний всебічний і гармонійний розвиток розумових задатків людини, що забезпечує їй інтелектуальну самостійність, і прищеплення їй певних розвинутих інтелектуальних навичок» [1]. Погляди Песталоцці на розумову освіту визначаються також його гносеологічною концепцією, в основі якої лежить твердження про те, що процес пізнання починається з чуттєвого сприйняття. Песталоцці вважав, що будь яке навчання має будуватися на спостереженні й досвіді та підніматися до висновків і узагальнень.

Саме в процесі занять ручною працею у дітей формуються чіткі уявлення про предмет або явище, адже дитина визначає кількість предметів, що сприймає, потім аналізує форму й пропорції окремого предмета і визначає, як можна описати даний предмет шляхом власного мовлення. Таке поєднання навчання з працею сприяє накопиченню учнем

на основі чуттєвого досвіду певного запасу знань і розвиває його розумові здібності.

Наступною складовою теорії елементарної освіти Й. Песталоцці є «фізична елементарна освіта, метою якої є правильний гармонійний розвиток фізичних задатків людини, що дає людині спокій і фізичну самостійність, прищеплює їй гарні фізичні навички» [1]. Метою фізичного виховання дитини Песталоцці вважав розвиток і зміцнення всіх її фізичних сил і можливостей, а основою фізичного виховання – природне прагнення дитини до руху, яке змушує її грати, бути непосидючою, за все хапатися, завжди діяти. Песталоцці вважав фізичне виховання першим видом розумного впливу дорослих на розвиток дітей. Вправляти та розвивати фізичні сили дітей необхідно шляхом виконання найпростіших рухів, які дитина робить у повсякденному житті, коли вона ходить, їсть, п'є, щось піднімає. Система таких послідовних рухів не тільки розвиває дитину фізично, але й готує її до трудової діяльності, формує трудові уміння. З іншого боку, виконуючи будь-яку роботу, пришиваючи гудзики, прибираючи в будинку, працюючи в полі, дитина фізично розвивається. Тому фізичне виховання обов'язково відбувається у тісному взаємозв'язку із трудовим. Й. Песталоцці передбачав створити особливу «азбуку умінь», яка б містила фізичні вправи в галузі найпростіших видів трудової діяльності: бити, носити, кидати, штовхати, махати, боротися і т.ін. Оволодівши такою азбукою, дитина могла б усебічно розвивати свої фізичні сили й разом із тим засвоїти основні трудові уміння, необхідні для будь якої спеціальної та професійної діяльності.

Заключною складовою елементарної освіти у Песталоцці є «моральна елементарна освіта, метою якої є правильний всебічний і гармонійний розвиток моральних задатків людини, необхідний їй для забезпечення самостійності моральних суджень, прищеплення їй певних моральних навичок» [1]. Песталоцці вважав, що головна мета виховання – сформувати гармонійно розвинену людину, яка в майбутньому повинна брати корисну участь у житті суспільства. Моральність виробляється в дитини шляхом постійних вправлянь у справах, що приносять користь іншим. До таких корисних справ належала й дитяча праця, робота на прядильних і ткацьких станках, поєднана з навчанням. Однак, під час роботи він намагався «зігрівати і розвивати розум дітей», адже мета, яку він ставив, – виховання людини, а «не землеробство, домашнє господарство, які є засобами». І хоча це було більше механічне ніж органічне поєднання навчання й праці, цінним є те, що Песталоцці надавав праці дітей широкого виховного значення. Він указував на те, що «праця вчить зневажати слова, відірвані від справи», допомагає виробляти такі якості, як точність, правдивість, сприяє створенню правильних взаємовідносин між дітьми та дорослими й самими дітьми.

У «Проекті пам'ятної записки...» Песталоцці зазначав: «Діти, які виховуються в такій школі, будуть приучені до напруження сил, до

порядку, до ретельного використання навіть найменшого проміжку часу. Це буде перенесено і на навчання, і в підсумку для не менш, а може навіть більш успішного, ніж у рутинній школі, навчання потрібно незрівнянно менше часу, ніж це зазвичай має місце при інших обставинах» [1, с. 287].

Таким чином, на думку Песталоцці, гармонічний розвиток особистості передбачає розвиток ума, серця і руки. І саме трудова діяльність дитини якнайкраще цьому сприяє, адже вона невідривна від розумового та морального виховання. Однак, у результаті власних спостережень Песталоцці переконується в тому, що та чи інша робота сама по собі не робить людину моральною чи аморальною [1, с. 265]. Праця може здійснювати позитивний педагогічний вплив лише в тому випадку, якщо твердо поставити собі першою кінцевою метою виховні задачі. Так він приходив до цінного в теоретичному й практичному плані висновку про те, що дитяча праця може дати позитивний педагогічний ефект, якщо вона правильно організована, уміло й послідовно використовується у виховних цілях.

У процесі практичної педагогічної діяльності дещо змінюються погляди Й. Песталоцці на процес одночасного здійснення навчальної й трудової діяльності. Згодом він відмовляється від механічного об'єднання навчання і праці. Він шукає такі форми зв'язку між ними, які дозволяють розширити коло знань, що даються дітям, поглибити їх загальноосвітню підготовку. В одному з листів Песталоцці зазначав, що праця дітей притулку у Станці здійснювалася не одночасно з навчанням: «...час на працю і навчання у нас тепер розподілено наступним чином: з шостої ранку до восьмої – навчальні заняття, потім години до четвертої дня відводяться праці, після цього до восьмої вечора – знову навчальні заняття. Стан здоров'я вихованців стає все краще і краще» [2, с. 69]. Узагальнюючи досвід своєї виховної діяльності у Станці, він зробив важливий для педагогічної науки висновок про необхідність встановлення внутрішнього зв'язку між навчанням і працею, який було сформульовано наступним чином: «...перш ніж могла зйти мова про таке злиття, необхідно було організувати початкову стадію учіння і праці окремо і незалежно одне від одного, а також з'ясувати своєрідність і особливості кожного з цих видів діяльності» [2, с. 69].

Таким чином, Й. Песталоцці мріяв створити таку експериментальну школу, де б відбулося оптимальне поєднання елементарної освіти і праці дітей. Такий навчальний заклад мав вирішувати наступні питання:

1. Вивчити особливості жіночої і чоловічої виробничої гімнастики та з'ясувати зв'язок між ними. Відповідно до цього співвіднести вправи в усіх чоловічих і жіночих видах праці.

2. Привчати дитину до різноманітної діяльності, яка повинна стати фундаментом розвитку її енергії та здатності до самопомоги, підкріпити це елементарною розумовою освітою.

3. Наскільки дозволяє природа вправ, постійно поєднувати їх з

неперервною працею, виконувати їх під час малювання, письма, лічби.

4. Роботи, які відносяться до різних галузей сільського господарства й індустріальної праці, чергувати, щоб вони негативно не впливали на стан здоров'я дітей.

Привчати дітей із дуже бідних родин до всього, що може допомогти їм самостійно вибитися з бідності [1, с. 307].

Отже, можна зробити висновок, що в концепції елементарної освіти Й. Песталоцці питання дитячої ручної праці посідають чільне місце. Він не лише теоретично, а й практично доклав багато зусиль до того, щоб, поєднавши навчання з фізичною працею, виховувати дітей для чесного життя. Він вперше пов'язав мотивацію праці з природою дитини, обґрунтував роль праці як частини педагогічної системи. Й. Песталоцці наголошував, що завдяки поєднанню навчання і фізичної праці діти виходять у життя морально загартованими, здатними до самостійного визначення.

У сучасних умовах особливо актуально звучить заповіт Й. Песталоцці: навчаючи всіх, добре вчити кожного, органічно поєднуючи навчання з участю школярів у посильній праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Песталоцци И. Г. Избранные педагогические сочинения : в 2-х т. / под. ред. В. А. Ротенберг, В. М. Кларина. – М. : Педагогика, 1981. – Т. 1. – 336 с.
2. Песталоцци И. Г. Избранные педагогические сочинения : в 2-х т. / под. ред. В. А. Ротенберг, В. М. Кларина. – М. : Педагогика, 1981. – Т. 2. – 306 с.
3. Шевченко П. Ідеї трудового виховання у педагогічній творчості Й. Г. Песталоцці / Павло Шевченко // Рідна школа. – 2002. – № 2. – С. 62–63.